

Autoreferat

Anna Kasperek

Twórczość Kazimierza Wierzyńskiego z lat 1918-1946

Promotor pracy

dr hab. Józef Wróbel

Współcześnie twórczość skamandrytów wydaje się mało popularna na tle innych badań literaturoznawczych. Poezja Tuwima czy Wierzyńskiego została zakorzeniona do klasyki literatury, którą trudno nie odczytać jedynie poprzez pryzmat historii literatury dwudziestolecia międzywojennego. Niezbędne są nowe studia, które wypełnią miejsca jeszcze nieokreślone, na nowo zreinterpretują opisane już obszary oraz pozwolą zbadać twórczość poety poprzez współczesne metodologie. Taką próbą nowoczesnego odczytania twórczości Kazimierz Wierzyńskiego jest niniejsza rozprawa doktorska. Praca stanowi przykład uniwersalizacji twórczości i naniesienia na jego twórczość współczesnych problemów antropologicznych. Wierzyński jawi się jako pisarz nowoczesny wychodzący ponad międzywojenne czy emigracyjne ramy. Dysertacja jest próbą odczytania na nowo międzywojennej i wojennej twórczości autora *Wiosny i wina*. Ten etap twórczości poety wydaje się być najmniej opracowany.

Praca składa się z rozdziałów, które są poświęcone kolejno: 1) „lingwizmowi” we wczesnej poezji 2) motywowi dionizyjskiemu we wczesnej poezji skamandryty, 3) franciszkanizmowi Wierzyńskiego, 4) konwencji sztambucha poetyckiego w *Pamiętniku miłości*, 5) filozofii olimpizmu w *Laurze olimpijskim*, 6) realizacji przestrzeni literackiej w *Pieśniach fanatycznych*, 7) związkom intertekstualnym w *Wolności tragicznej*, 8) modlitwie w poezji wojennej, 9) filozofii przyrody w tomie *Róża wiatrów*, 10) recenzjom teatralnym, 11) reportażom podróżniczym i 12) publicystyce politycznej. Wszystkie rozdziały oparte są na podobnej konstrukcji, gdzie analiza przedmiotowa została poprzedzona przywołaniem recenzji i opracowań analizowanych tomów.

Pierwszy rozdział ma charakter językoznawczy. Badam w tomie *Wiosna i wino* różnorodne zastosowania związków frazeologicznych i idiomów, które poeta wykorzystał jako mechanizm uniezwyklenia języka i narzędzie językowej gry z czytelnikiem. W wierszach zostały poddane analizie różnorodne zabiegi językowe: derywacje frazeologiczne, kontaminacje frazeologiczne.

W drugim rozdziale badam wczesną poezję Wierzyńskiego poprzez pryzmat motywów dionizyjskich, po które chętnie sięgali różnorodni twórcy dwudziestolecia międzywojennego. Tematyka ta nie doczekała się dotąd osobnych studiów. Rozpatruję w poezji Wierzyńskiego różnorodne aspekty tego mitu: historii samego życia boga wina, misterium Wielkich Dionizji, motywu wina, dionizyjskiej filozofii miłości, kategorii życia, dionizyjskiej radości i szaleństwa. Oparłam się na pracy Otta *Dionizos i kult*. Analizy wierszy pozwalają stwierdzić, że Wierzyński reinterpretuje mit Dionizosa, umiejscawia go w przestrzeni miasta i nadaje mu wartości chrześcijańskie.

Trzeci rozdział odnosi się duchowości franciszkańskiej, której pierwiastki obecne są w tomach *Wiosna i wino* i *Wróble na dachu*. Problematyka nie została dotąd szerzej omówiona. Kazimierz Wierzyński jest kontynuatorem literackiego franciszkanizmu zainicjowanego przez poetów Młodej Polski. Przywołuję pracę H.J. Lipońskiego OFM i A. Bednarka dotyczące franciszkanizmu. Analizy wierszy pozwalają mi wyodrębnić „franciszkańskie” formy i wypowiedzi tj. modlitwa kontemplacyjna, kantyczka.

Tom *Pamiętnik miłości* zakorzeniam w tradycji sztambucha literackiego, realizującego konwencję romansu sentymentalnego, który prezentuje nowy wymiar rozumienia uczuć. Jedną z cech tego gatunku było wywyższenie miłości nieszczęśliwej. Przedstawicielami tej uczuciowości był Ludwik Kropiński (*Julia i Adolf*) czy Feliks Bernatowicz (*Nierozsądne śluby*). W wierszach Wierzyńskiego z tego tomu można wskazać na nawiązania do tej emocjonalności. Utwory z tego tomu badam również przez pryzmat tradycji miłości dwornej charakterystycznej dla średniowiecza. Pokazuję odwołania do barokowego nurtu dworskiego (*Lalki*), sentymentalnej uczuciowości (*Smutek*, *Serenada*), toposu ogrodu (*Pojednanie*), miłości dwornej (*Umiłowanie*, *Jedyna światłość*).

W rozdziale poświęconym *Laurze olimpijskim* temat sportu rozumiem poprzez definicję kultury rozumianej jako całokształt duchowego i materialnego dorobku człowieka. Odwołuję się do elementów filozofii sportu, głównie filozofii olimpizmu stworzonej przez Pierre'a de Coubertina. Zwracam uwagę na wartości estetyczne i etyczne oraz elementy widowiskowości sportu. U Wierzyńskiego można odnaleźć główne idee nowożytnego olimpizmu stworzonego

na gruncie hellenizmu. Wskazuję na takie elementy konstrukcyjne wierszy jak widowiskowość, ceremonialność i teatralność, które ewokują rozumienie sportu w kategoriach estetycznych.

Utworki z tomu *Pieśni fanatyczne* rozpatruje poprzez różnorodne realizacje przestrzeni literackiej, które można opisać w kategoriach, jakimi posługują się nowoczesne metodologie: doświadczenie atopii, dyskurs maladyczny (figura infirmerium), heterotopia. Powołuje się w tym przypadku na rozważania m.in. M. Foucaulta, S. Ahmed, I. Boruszkowskiej. Wskazuję również na związki z katastroficzną twórczością Micińskiego. Doświadczenie atopii obecne jest, m.in. w wierszu *Film*, gdzie podmiot wycofuje się wrogiej przestrzeni urbanistycznej. Uaktualnia się również figura infirmerium jako metafora choroby, stan egzystencjalny, gdzie cierpienie i śmierć determinują postrzeganie świata. Przestrzeń infirmerium obecna jest w wierszu *Pieśń o suterenie*. W katastroficznych wierszach Wierzyńskiego objawia się heterotopia kryzysu; jest to miejsce odmienne od wszystkich miejsc, będące w relacji niewspółmierności z resztą świata, łączące niekompatybilne przestrzenie, funkcjonujące w sytuacji całkowitego zerwania z czasem tradycyjnym, otwierające nowy obszar czasu zwanego heterochronią. Heterotopia wyraźnie uaktualnia się w wierszu *Film*, gdzie Wierzyński przedstawił obraz szpitala, będącym epicentrum różnorodnych lęków. W wizje końca świata wpisane jest po raz pierwszy w twórczości Wierzyńskiego ciemne oblicze witalizmu, pojawia się lęk wobec przestrzeni lepkiej wpisującej się w doświadczenie wstrętu.

W rozdziale o tomie *Wolność tragiczna* badam różnorodne związki intertekstualne między utworami Wierzyńskiego a testami Piłsudskiego. Opieram się na tezie Gustawa Ostasza, który twierdzi, że wiersze skamandryty to dokładne parafrazy odczytów Marszałka. Odwołuje się do typologii Genette'a, który wyróżnia pięć typów intertekstualnych. Nawiązuję do tekstów Piłsudskiego takich jak: *Rok 1863*, *O wartości żołnierza Legionów*, *Wspomnienia o Gabrielu Narutowiczu*. Analizuję m.in. wiersz *Manewry strzeleckie*, w którym pokazuję związki z rzeczywistością pozaliteracką i dziełami Piłsudskiego; wiersz *Szafot* nawiązujący do zabójstwa Gabriela Narutowicza będący poetycką transpozycją odczytu Piłsudskiego *Wspomnienie o Gabrielu Narutowiczu*.

Obszarem wymagającym nowych studiów nadal pozostaje słabo opracowana wojenna poezja Wierzyńskiego. Zainteresowanie modlitwą spotęgowane było dramatem rodzinnym związanym ze śmiercią najbliższych; poeta szukał nowych strategii poetyckich. W tomach *Ziemia – Wilczyca* i *Krzyże i miecze* analizuję różnorodne formy modlitewne zastosowane przez Wierzyńskiego w poezji m.in. suplikacja, modlitwa, psalm lamentacyjny, litania poetycka. Odwołuję się prac m.in. K. Ożoga, wskazuję na relację między modlitwą jako

formą użytkową a jej poetycką adaptacją, zwracam uwagę na rytualizację omawianych wierszy oraz łączę struktury z mitem kresów.

W następnej części pracy interpretuję wiersz *Pochwała drzew* z tomu *Róża wiatrów* wykorzystując zaplecze metodologiczne ekokrytyki. Wskazuję na ideę tekstu środowiskowego sformułowanego przez twórcę tego nurtu Lawrence'a Buella w książce *The Enviromental Imagination Throu, Nature Writing and Formation of American Culture*. Dzięki takiej analizie ujawniają się różnorodne symbole kulturowe dotyczące zależności między człowiekiem a przyrodą, elementy ekopoetyki łączącej procesy semiotyczne z procesami życiowymi.

Nadal słabo opracowana jest proza Wierzyńskiego publikowana na każdym etapie jego życia w różnych czasopismach literackich. Krytyka publikowana w latach 1932- 1939 przynosi obraz poety zafascynowanego ideą teatru monumentalnego. W tej części pracy opisuję recenzje teatralne poety, które opisują realizacje sceniczne tego reżysera. Analiza tych tekstów pozwala stwierdzić, że sztuki teatralne były dla niego możliwością analizy dzieła literackiego, poeta do recenzji dodawał różnorodne dygresje dotyczące historii, biografii autorów. Ważna dla niego była logiczna i przejrzysta kompozycja, dynamizm akcji – za to cenił dramaty Roztworowskiego, natomiast krytycznie odniósł się do pisarstwa Szaniawskiego za brak przejrzystości i konkretności w akcji utworu. Wierzyński pisał recenzje ciężące ku liryce. Do opisu spektaklu teatralnego wykorzystywał różnorodne tropy stylistyczne, które nadawały recenzjom poetycki charakter.

W następnym rozdziale analizuję międzywojenne reportaże o licznych podróżach Wierzyńskiego do Francji, Włoch, Niemiec, Szwecji, Stanów Zjednoczonych, Meksyku poprzez pryzmat geopoetyki – metodologii – stworzonej przez Elżbietę Rybicką – badającej różnorodne interakcje między literaturą a przestrzenią geograficzną. Odwołuję do geografii sensorycznej; rozpatruję różnorodne kategorie dźwiękowe, zapachowe, dotykowe w literackich opisach podróży. Dzięki metodzie badawczej jaką jest geopoetyka w literackich relacjach z podróży Wierzyńskiego z lat międzywojennych można rozpoznać krajobrazy dźwiękowe, które obrazują koloryt czy kulturę danego regionu. Różnorodne ekwiwalenty związane z kolorem oddają różnice geograficzne poszczególnych miejsc. W podróżach Wierzyńskiego istotną rolę pełni krajobraz dźwiękowy, geografia daktylna, jak i kategoria smaku. W geografii sensorycznej występuje zjawisko integracji różnorodnych zmysłów, które m.in. obecne jest w reportażu *Wiosna w Hiszpanii*, kiedy poeta zwiedzał El Escorial w Madrycie. Narzędziem do wizualizacji przestrzeni u Wierzyńskiego jest również kategoria mapy.

Ostatni rozdział pracy jest omówieniem publicystyki politycznej Wierzyńskiego. Jest to jeden z najmniej zbadanych obszarów twórczości Wierzyńskiego. W 1941 roku Wierzyński

wyemigrował do USA i zaangażował się w działalność polityczną i społeczną na rzecz Polski, Współtworzył literacki odłam wśród polskich działaczy niepodległościowych w Stanach Zjednoczonych. Przedmiotem rozważań są teksty publikowane przez poetę w „Tygodniowym Przeglądzie Literackim Koła Pisarzy z Polski” i „Tygodniku Polskim”. Analiza publicystki obejmuje sytuację Polonii amerykańskiej i dowodzi, że jest ona realizacją określonej linii politycznej. Znaczącym fragmentem tego rozdziału jest przypomnienie postaci Ignacego Matuszewskiego i przyjaźni, jaka łączyła poetę i polityka. Do napisania tego rozdziału wykorzystałam badania archiwalne przeprowadzone w Instytucie Piłsudskiego w Nowym Jorku w ramach stypendium Fundacji Kościuszkowskiej w 2017 roku